

AZƏRBAYCAN TARİXİNİN HEYDƏR ƏLİYEV DÖVRÜ

Xəqani Məmmədov

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

prof.khagani.mammadov@gmail.com

***Açar sözlər:** Heydər Əliyev, Ümummilli lider, siyasi xadim, dövlət müstəqilliyi, azərbaycançılıq ideologiyası, milli dövlətçilik təfəkkürü, milli şüur, Zəfər bayramı*

Məqalədə xalqımızın Ümummilli lideri, görkəmli dövlət və siyasi xadimi Heydər Əliyevin Azərbaycanı rəhbərlik etdiyi dövrdə Vətən və xalq qaşısındakı xidmətləri tarixi faktlar əsasında tədqiq edilmişdir. Heydər Əliyev Azərbaycanı rəhbərlik etdiyi 1969-1982-ci illərdə respublikanın iqtisadi yüksəlişinə nail oldu, təsərrüfatın bütün sahələrində əsaslı dönüş və dinamik inkişaf baş verdi, elmin, təhsilin, mədəniyyətin tərəqqisi sahəsində mühüm nailiyyətlər əldə edildi.

XX əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində xalqın təkidli tələbi ilə Naxçıvandan Bakıya gələn Heydər Əliyev vətəndaş müharibəsinin qarşısını aldı, Azərbaycanı xaosdan, qardaş qırğınından, dövlət çevrilişindən qurtardı.

Heydər Əliyevin müdrik daxili və xarici siyasəti nəticəsində demokratik dövlət quruculuğu, Milli Ordunun formalaşdırılması, iqtisadi dirçəlişə nail olmaq sahələrində mühüm işlər görüldü, ölkəmizdə yeni tarixi dövrün əsası qoyuldu.

ЭПОХА ГЕЙДАРА АЛИЕВА В ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНА

Хагани Мамедов

***Ключевые слова:** Гейдар Алиев, общенациональный лидер, политический деятель, государственная независимость, азербайджанская идеология, национально-государственное мышление, национальное сознание, День Победы*

В статье на основе исторических фактов изучены заслуги Общенационального лидера нашего народа, выдающегося государственного и политического деятеля Гейдара Алиева перед Родиной и народом в период руководства Азербайджаном. В 1969-1982 годах, когда Гейдар Алиев руководил Азербайджаном, он добился экономического подъема республики, произошел коренной перелом и динамичное развитие во всех сферах экономики, были достигнуты важные достижения в области науки, образования, и культуры.

В начале 90-х годов XX века Гейдар Алиев, приехавший в Баку из Нахичевана по настоянию народа, предотвратил гражданскую войну, спас Азербайджан от хаоса, братоубийства и государственного переворота.

В результате мудрой внутренней и внешней политики Гейдара Алиева была проделана важная работа в области демократического государственного строительства, формирования Национальной армии, экономического возрождения и в нашей стране был заложен фундамент новой исторической эпохи.

THE ERA OF HEYDAR ALIYEV

Khagani Mammadov

Keywords: *Heydar Aliyev, national leader, politician, state independence, Azerbaijani ideology, national-state thinking, national consciousness, Victory Day*

Based on historical facts, the article examines the merits of the National Leader of our people, the outstanding statesman and political figure Heydar Aliyev to the Motherland and people during the period of leadership of Azerbaijan. In 1969-1982, when Heydar Aliyev was in charge of Azerbaijan, he achieved the economic growth of the republic, there was a radical change and dynamic development in all spheres of the economy, important achievements were made in the field of science, education, and culture.

At the beginning of the 90s of the 20th century, Heydar Aliyev, who came to Baku from Nakhchivan at the insistence of the people, prevented the civil war, saved Azerbaijan from chaos, fratricide, and coup d'état.

As a result of Heydar Aliyev's wise domestic and foreign policy, important work has been done in the fields of democratic state building, formation of the National Army and achieving economic revival and the foundation of a new historical era was laid in our country.

Xalqımızın ümummilli lideri, dünya şöhrətli siyasi xadim Heydər Əliyev çoxəsrlik dövlətçilik tariximizdə nadir, bənzərsiz şəxsiyyətdir. Bütün həyatını xalqın xoşbəxt gələcəyinə, qüdrətli Azərbaycan dövlətinin yaradılmasına və inkişafına həsr etmiş bu dahi şəxsiyyətin Vətən və xalq qarşısındakı xidmətləri misilsizdir. Təsadüfi deyil ki, ulu öndərimizin fəaliyyəti öz miqyası və əhəmiyyəti etibarilə Azərbaycanın hüduqlarından çox-çox kənara çıxıb. Azərbaycanda müstəqil dövlət təsisatlarının qurulması, beynəlxalq normalara söykənən demokratik, hüquqi dövlətin yaranması, milli, mənəvi və əxlaqi dəyərlərimizin qorunub saxlanması və daha da zənginləşdirilməsi,

vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılması və yeni iqtisadi kursun müəyyənləşdirilməsi prosesinin müvəffəqiyyətli həlli məhz ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin xidmətləridir. Dahi lider Azərbaycan naminə bütün fəaliyyəti zamanı milli ideologiyanın yaradılmasına xüsusi diqqət yetirmişdir. Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi illərdə bugünkü dövlət müstəqilliyimizin möhkəm təməli qoyuldu, milli ruh, azərbaycançılıq məfkurəsi yüksəlməyə başladı. Azərbaycan və türk dünyasının dahi oğlu Heydər Əliyev zamanəmizin ən yüksək zirvəsində duran tanınmış siyasi xadimlər sırasında öz layiqli yerini tutdu. Xalqımızın yaddaşında yaradıcı, qurucu və xilaskar obrazını daim yaşatdı, qəlblərdə özünə əbədi məhəbbət qazandı.

Heydər Əliyevin yorulmaz, məqsədyönlü, ardıcıl və qətiyyətli fəaliyyəti nəticəsində ölkəmiz hərtərəfli inkişafa nail oldu. İctimai-siyasi sabitlik, sülh və əmin-amanlıq bərqərar oldu, bazar iqtisadiyyatı və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğuna keçid prosesi gerçəkləşdirildi. Heydər Əliyev siyasi fəaliyyətində azərbaycançılıq ideyalarının əməli istiqamətini belə şərh edir: "...Biz düz yolla - haqq yolu ilə, Allah yolu ilə, Quran yolu ilə, demokratiya yolu ilə, həqiqət yolu ilə, müstəqillik yolu ilə gedirik. Tutduğumuz bu yol bizi Azərbaycanın çox gözəl gələcəyinə aparıb çıxaracaqdır..."

Heydər Əliyevin milli dövlətçilik təfəkkürü və müstəqil Azərbaycanın milli sərəvətinə çevrilmiş zəngin siyasi irsi xalqımızın taleyində həlledici rol oynamışdır. Milli dövlətçilik ənənəsinin dövrün, şəraitin tələblərinə uyğun qurulması müstəqil Azərbaycan Respublikasının gələcək taleyini müəyyənləşdirdi. Heydər Əliyevin uğurlu daxili və xarici siyasəti nəticəsində Azərbaycanın yenidən qurulması, malik olduğu təbii resurslarından səmərəli istifadə edilməsi, dövlət müstəqilliyinin möhkəmləndirilməsi, dayanıqlı iqtisadi inkişafın əldə edilməsi uğurlu neft strategiyasının nəticəsi idi.

Müasir Azərbaycan tarixinin dönüş mərhələsini təşkil edən 14 iyun 1969-cu il milli tariximizə Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi böyük bir dövrün başlanğıcı kimi daxil olmuşdur. Heydər Əliyevin Azərbaycan KP MK-nin I katibi seçildiyi an tariximizin yeni dövrünün, Azərbaycanın ictimai-siyasi, sosial - iqtisadi və mədəni-mənəvi həyatında inkişafın bünövrəsi qoyuldu. Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbərlik etdiyi ötən əsrin 70-80-ci illəri yaddaşlarda təkcə iqtisadi yüksəliş, təsərrüfatın bütün sahələrinin inkişafı dövrü kimi deyil, həm də elmin, təhsilin, mədəniyyətin misilsiz tərəqqisi illəri kimi həkk olundu. Məhz həmin dövrdə gələcək müstəqilliyimizin təməl daşları qoyuldu, iqtisadi, sosial və mədəni potensialı formalaşdı. 1969-1982-ci illərdə həyatımızın bütün sahələrində köklü islahatlar aparılmış, əsaslı dəyişikliklər baş vermişdir. Müqayisə üçün qeyd etmək lazımdır ki, əgər XIX əsrin ortalarından 1969-cu ilədək Azərbaycanda 735 böyük sənaye müəssisələri tikilmişdirsə, 1969-1982-ci illərdə onların sayı 1048-ə çatdırıldı. Bu illərdə sənaye məhsulunun orta illik artımı 7,9%-ə yüksəldi. 1920-ci illə müqayisədə Azər-

baycanda əhsul istehsalınınhəcmi 187,9 dəfə artmışdı. Bu illərdə respublikada 11 elektrik stansiyası tikilib istifadəyə verildi. Rabitə müəssisələrinin sayı 1,2 dəfə, şəhər telefon stansiyalarının gücü 2,4 dəfə artırıldı.

1982-ci ildə respublikada kənd təsərrüfatı məhsulları 1969-cu illə müqayisədə 2,5 dəfə, 1920-ci illə müqayisədə isə 9 dəfə artmışdı. Şərabçılıq sənayesinin istehsal həcmi 6 dəfədən çox artmışdı. Əhalinin hər üç nəfərindən biri təzə mənzillərə köçmüşdü.

Bu nəhəng işlər öz miqyasına görə Azərbaycanın quruculuq salnaməsinin ən dolğun səhifələrini təşkil edir. Heydər Əliyev fenomeninin ən mühüm göstəricilərindən biri də Azərbaycançılıq məfkurəsi, milli şüurun yüksəlməsi, milli özünüdərkini inkişafı, xalqın tarixi yaddaşının özünə qaytarılması kimi fundamental prinsiplər əsasında dövlətçilik arzularının və hisslərinin güclənməsi, real siyasi amilə çevrilməsidir. Ulu öndərin vətənpərvər fəaliyyətinin nəticəsi olaraq respublikada milli ruhlu ziyalı təbəqəsi formalaşmışdır.

Azərbaycana rəhbərliyinin birinci dövründə Heydər Əliyev ölkənin inkişafı naminə gördüyü işlərlə, qəbul etdiyi cəsarətli qərarlarla, həyata keçirdiyi tədbirlər və respublikanın gələcəyinə hesablanmış digər məqsədyönlü addımları ilə özünün ümummilli lider obrazını yaratmış, tarix isə böyük öndərin bu statusunu qoruyub saxlamışdır.

Heydər Əliyev 1982-1987-ci illərdə Moskvada Sov.İKP MK Siyasi bürosunun üzvü və SSRİ Nazirlər Şurası sədrinin birinci müavini vəzifələrində çalışdığı dövrdə də Azərbaycanı müntəzəm surətdə diqqət mərkəzində saxlayır, respublikanın maddi-texniki inkişafına, mədəni-mənəvi tərəqqisinə daim qayğı göstərirdi. Sonralar Heydər Əliyev deyirdi: "...Moskvada beş ildən artıq işləyərkən yenə də...Azərbaycana himayədarlıq etmişəm". O, Moskvada yüksək dövlət vəzifəsində işlədiyi dövrdə də xalqımızın maraqlarını təmin etməyə çalışırdı. Heydər Əliyev sonralar deyirdi: "Mən on il Moskvada yaşadım, özüm də ən yüksək vəzifədə işlədim... Ancaq mənim ürəyim də, gecəm də, gündüzüm də Azərbaycanla oldu. Çünki Azərbaycan mənim doğma Vətənim, torpağımdır".

90-cı illərin əvvəllərində ölkədə vətəndaş müharibəsinin başlanması və respublikanın parçalanması təhlükəsinin olduğu bir dövrdə Azərbaycan xalqının gözü Naxçıvana, yeganə ümid yeri olan Heydər Əliyevə dikilmişdi. Heydər Əliyev dövlətçilik təcrübəsinə, siyasi səriştəsinə, dünya görüşünə arxalanaraq bu böhrandan ölkəni çıxarmağa qadir olan yeganə şəxs idi. Azərbaycanın faciəvi günlərindən biri hesab olunan 4 iyun 1993-cü il Gəncə hadisələrindən sonra vətənin ağır günündə xalqın təkidli dəvəti ilə Naxçıvandan Bakıya gələn Azərbaycanın xilaskarı, dövlətimizin nicatı, ümidi olan Heydər Əliyev qısa zaman ərzində Azərbaycanda vətəndaş müharibəsinin qarşısını ala bildi. Müdrik siyasətçi Heydər Əliyev həmin dövrdə Azərbaycanı xaosdan, anarxiyadan, müharibədən, qardaş qırğınından, vətəndaş müharibəsindən, dövlət çevrilişlərindən qurtardı, Azərbaycana əmin-amanlıq gətirdi. 1993-cü il iyunun 15-də

Heydər Əliyev Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri seçilməklə ikinci dəfə qazanılmış müstəqilliyimizin itirilməsinə yol vermədi, dövlətimizin varlığını qorudu.

1993-cü il iyunun 24-də qanunvericiliyə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərini icra etməyə başladıqdan sonra Heydər Əliyev Azərbaycanın demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət kimi gələcək inkişafının təməlini qoydu, Azərbaycanda müstəqil dövlətçilik ideyalarının bərqərar olmasına şərait yaratdı. Bu dövrdən başlayaraq Azərbaycanda həyata keçirilən daxili və xarici siyasət kursunda mövcud reallıqları nəzərə alan və ölkəmizin milli mənafələrinin qorunmasına yönəlmiş əməli dəyişikliklər məhz Ümummilli Liderin adı və fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Ali Sovetə rəhbərlik etdiyi və eyni zamanda Prezident səlahiyyətlərini icra etdiyi dövrdə Heydər Əliyev ordu quruculuğu sahəsində mühüm qərarlar qəbul etmişdir. Heydər Əliyev bu dövrdə xalqın döyüş ruhunu qaldırmaq, qanunsuz silahlı dəstələri zərərsizləşdirmək üçün lazımi tədbirlər görmüşdür. O, Azərbaycanın strateji maraqları əsasında ölkənin yeni xarici siyasət konsepsiyasını, onun beynəlxalq münasibətlər sistemində yerini müəyyənləşdirmişdi.

Prezident səlahiyyətlərini icra etdiyi dövrdə Heydər Əliyev qanunun aliliyi, azad vətəndaş cəmiyyəti prinsiplərinin bərqərar olması zəruriliyini dəfələrlə vurğulayırdı: “Azərbaycan Respublikası demokratik yolla getməlidir, Azərbaycanda həqiqi demokratiya prinsipləri yaranmalıdır, inkişaf etməlidir, Azərbaycanda siyasi plüralizmə imkan yaradılmalıdır. Azərbaycan çoxpartiyalı bir cəmiyyət kimi yaranmalıdır, partiyaların fəaliyyətinə şərait yaradılmalıdır, Azərbaycan bazar iqtisadiyyatı yolu ilə, sərbəst iqtisadiyyat yolu ilə getməlidir. Azərbaycanda milli həmrəylik, insanlar, siyasi partiyalar, qurumlar arasında sülh və sağlam rəqabət əhval-ruhiyyəsi yaranmalıdır”.

1993-cü il oktyabrın 3-də keçirilən prezident seçkilərində seçicilərin 98,8 faizi Heydər Əliyevə səs verərək ölkənin taleyini bu görkəmli dövlət xadiminə həvalə etməklə düzgün seçim etmişdir.

Tale özü Azərbaycanı yenidən dirçəltmək, onun müstəqilliyini qorumaq kimi çətin və şərəfli bir missiyanı məhz Heydər Əliyevə həvalə etdi. Bununla da illərlə davam edən siyasi hakimiyyət böhranı, anarxiya və özbaşınalığa son qoyuldu.

Heydər Əliyevin müdrik daxili və xarici siyasəti nəticəsində hüquqi demokratik dövlət quruculuğu, Milli Ordunun formalaşdırılması, beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın nüfuzunun yüksəldilməsi sahəsində böyük işlər görülmüşdür. Heydər Əliyev dünyanın bir çox aparıcı dövlətlərinin rəhbərləri, nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlar və işgüzar dairələrlə yüksək səviyyəli rəsmi görüşlər keçirmiş, Azərbaycan həqiqətlərini, dövlətimizin mövqeyini dünyaya çatdırmış, bununla da ölkəmizə diqqət və maraq güclənmişdir. Respublikanın siyasi-iqtisadi əlaqələri genişlənmiş, mühüm müqavilə və

sazişlər imzalanmışdır. 1994-cü il sentyabrın 20-də Prezident Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə imzalanmış “Əsrin müqaviləsi”nə əsasən dünyanın qabaqcıl ölkələrinin 11 iri neft şirkəti ilə 157 milyard dollar ümumi gəlir nəzərdə tutulan neft müqaviləsi 30 il müddətinə imzalandı. Kapital, istismar və nəqliyyat xərcləri çıxıldıqdan sonra yerdə qalan məbləğin 81,7 milyard dolları Azərbaycana, 19,5 milyard dolları isə xarici şirkətlərə çatmalı idi. SELF-5 qazma qurğusu yenidən qurulub “İstiqlal” adı ilə istifadəyə verildi. “Çıraq” platformasından 120 m dərinlikdə 176 km uzunluğunda neft kəməri çəkildi. Sanqaçal Terminalı tikilib istifadəyə verildi. “Əsrin müqaviləsi”nə uyğun olaraq çıxarılan neftin dünya bazarlarına satılması üçün Bakı-Novorossiysk və Bakı-Supsa (Gürcüstan) neft kəmərləri çəkildi. ABŞ-nin iştirakı ilə Azərbaycan, Türkiyə, Gürcüstan və Qazaxıstan respublikaları arasında müqavilələrin bağlanmış müqavilələrin reallaşmağa başlaması nəticəsində XX əsrin sonunadək Azərbaycan Neft Fonduna 230 mln. ABŞ dolları həcmində vəsait daxil oldu.

Qarabağ münaqişəsinin dinc yolla nizama salınması, işğal edilmiş torpaqlarımızın azad olunması istiqamətində ardıcıl, fəal xarici siyasət yürüdülməyə başlandı. Ölkənin iqtisadi həyatında əsaslı dəyişikliklər baş verdi - mühüm islahatlar aparıldı, Azərbaycanın iqtisadi potensialını hərəkətə gətirmək, maliyyə sistemini yenidən qurmaq sahəsində ciddi addımlar atıldı.

Ulu öndərimizin yenidən hakimiyyətə qayıdışından sonra 1994-cü il oktyabrın 3-4 də və 1995-ci il martın 12-17-də dövlət çevrilişinə cəhdlər oldu. Lakin bu dahi şəxsiyyətin işıqlı dühası, zəngin siyasi təcrübəsi, xalqa möhkəm bağlılığı, nüfuzu, ən gərgin və həlledici anlarda vəziyyəti real qiymətləndirmək bacarığı və cəsarəti sayəsində həmin cəhdlərin qarşısı qətiyyətlə alındı. Heydər Əliyev bu hadisələr zamanı müstəsna dözümlü, mətanət və siyasi müdriklik göstərdi, xalq iradəsinin təmsilçisi, dövlət təhlükəsizliyinin yeganə təminatçısı olduğunu bir daha sübut etdi. Onun uzaqgörən siyasəti addım-addım Avropaya pəncərə açdı, BMT-nin yüksək kürsüsündən dünyaya yayıldı.

Dağlıq Qarabağ probleminin milli maraqlarımıza uyğun olaraq həlli, ölkə əhalisinin dinc və firavan həyat şəraitində yaşamasını təmin etmək kimi mühüm tarixi vəzifələri özünün ali proqramı müəyyən etmiş Heydər Əliyev 1995-ci il noyabrın 12-də Azərbaycan Konstitusiyasının-Ali Qanununun qəbul olunmasına nail oldu. Bu Konstitusiya ümumxalq mənafeyinin əsas hüquqi bazası kimi strateji milli maraqlar nəzərə alınmaqla Azərbaycanın gələcəyinə hesablanmış prinsipləri özündə əks etdirmişdir. “Mən Azərbaycan Prezidenti kimi bu barədə qəti fikrimi bildirmişəm və bir daha bəyan edirəm ki, demokratiyanın bütün tələblərini tədbiq etmişik və edəcəyik. Ancaq Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərlərinə, mentalitetinə qarşı yönəldilmiş hərəkətlərin qarşısı alınacaqdır və qanun çərçivəsində ölçülər götürüləcəkdir” deyən dahi öndərin demokratiyaya

milli maraqlar, milli-mənəvi dəyərlər kontekstində yanaşması ilə ölkəmizdə yeni tarixi mərhələnin əsası qoyuldu.

“Azərbaycan Respublikasında 2023-cü ilin “Heydər Əliyev ili” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2022-cü il 29 sentyabr tarixli sərəncamında deyilir: “Dövrünün ən nüfuzlu siyasətçiləri ilə bir sıradaduran Heydər Əliyev Azərbaycanın müasir simasının, xalqımızın zəngin dəyərlərinin tanınması və ölkəmizin beynəlxalq münasibətlər sistemində layiqli mövqe qazanmasında müstəsna rol oynamışdır. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin büynəlxalq hüququn norma və prinsipləri əsasında həlli Ulu Öndərin qarşıya qoyduğu başlıca vəzifə olmuş, ölkəmizin bütün resursları, xalqımızın potensialı tarixi ədalətin bərpası üçün səfərbər edilmişdir. Ulu Öndərin şah əsəri olan güclü Azərbaycan dövləti öz suverenliyini, müstəqilliyini qorumağa qadir olduğunu 44 günlük Vətən müharibəsində şanlı Zəfər qazanmaqla sübuta yetirmişdir”.

Ulu öndərin layiqli davamçısı Prezident İlham Əliyevin qətiyyətli və məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan xalqı müzəffər Ali Baş Komandanın ətrafında sıx birləşərək böyük bir zəfər tarixi yazdı, Azərbaycanın Müzəffər Ordusu 30 illik işğala son qoydu.

2023-cü ildə Azərbaycan xalqı, bütün dünyaya səpələnmiş Azərbaycan diasporu, dünya şöhrətli dövlət və siyasi xadimi, müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyini böyük bayram kimi qeyd edir. Nə qədər müstəqil Azərbaycan dövləti mövcuddur, Azərbaycan xalqı yaşayır, Heydər Əliyevin işıqlı siması, əziz xatirəsi qədir bilən xalqımızın qəlbində əbədi yaşayacaqdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. “Azərbaycan” qəzeti, 29 iyun 1997-ci il.
2. “Azərbaycan” qəzeti, 30 sentyabr 2022-ci il.
3. Azərbaycan tarixi. Yeddi cilddə. VII cild, Bakı, 2008.
4. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə. III cild, Bakı, 1998.
5. Əliyev Heydər. Müstəqilliyimiz əbədidir. Bakı, 1997-2001.
6. Əliyev Əhmədova N., Hüseynova Ş. Azərbaycan tarixi. Dərs vəsaiti, Bakı, 2019.
7. Qasımlı M. Heydər Əliyev-İstiqlala gedən yol (1969-1987-ci illər). Bakı, 2006.
8. Mehdiyev Ə. “Əsrin müqaviləsi”: Azərbaycanın neft strategiyasının təməli. Bakı, 2014.
9. Çoxəsrlik tariximizin 34 ili. Faktlar və rəqəmlər. Bakı, CBS, 2003.